

ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA ÇOCUĞUN EĞİTİM (NİTELİKLİ EĞİTİM) HAKKINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON THE CHILD'S RIGHT TO EDUCATION (QUALITY EDUCATION) UNDER THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD

Ahmet AYAR*

Özet: Bu çalışmada çocuk haklarının temelini oluşturan çocuğun eğitim hakkı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken eğitim biliminin ışığında eğitim ve nitelikli eğitim kavramları da açıklanmaya çalışılmıştır. Yine eğitimde çocuk hakkı denilince toplumun genel algısının okula gidebilmek ile sınırlı olmaması gerektiği, eğitimin içeriği ve nasıl verildiğinin de bu hakkın kapsamında olduğu hususunda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca nitelikli eğitim hakkına ilişkin tespitler ve eleştiriler yapılmaya, konuya ilişkin öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Hakkı, Gelişme Hakkı, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Nitelikli Eğitim

Abstract: In this study; the child's right to have education, which is one of the basic child rights has tried to be evaluated within the scope of the United Nations Convention on the Rights of the Child. While making this assessment, the concepts of education and quality education have explained in the light of educational science. When it comes to the child's right to education, it has been evaluated that the general perception of the society should not be limited to being able to go to school, and that the content of education and how it is given are also within the scope of this right. In addition, this study includes our determinations, criticisms, and a few comments on right to quality education.

Keywords: Right to Education, Right to Development, Convention on the Rights of the Child, Quality Education

* Dr. Öğr. Üyesi, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, ahmet.ayar@khas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5623-3418, Makalenin Gönderim Tarihi: 13.10.2021, Kabul Tarihi: 13.10.2021

I. GİRİŞ

Bugün 7,8 milyar olduğu tahmin edilen dünya nüfusunun 2,2 milyarını çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye’de ise 83 milyonluk nüfusun %27,2’si, yani 22 milyon 750 bini çocuk nüfusundan oluşmaktadır.¹ Çocuklar toplumun geleceğidir.² Onların bedensel, ruhsal, zihinsel, sosyal ve ahlaki yönden gelişmesi sadece çocuğu ve ailesini değil, toplumu da ilgilendirmektedir.³ Gerçekten de çocuğun sağlıklı gelişmesini ve yetişmesini sağlama yalnızca anne babanın değil devletin de görevidir. Bu husus Anayasa’mızın “Ailenin korunması ve çocuk hakları” başlıklı 41. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Bu hükme göre, aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasındaki eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle annenin ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.

Bu düzenlemenin hemen ardından Anayasa’mızın “Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” başlıklı 42. maddesinde çocukların yaşatılması, geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin “eğitim hakkı” düzenlenmiştir. Bu hükme göre özetle, kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre,

¹ Söz konusu istatistik için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatis-tiklerle-Cocuk-2020-37228> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

² Gelişmiş toplumlarda çocuğa bakış geleneksel tutumlara göre değişme yolundadır. Yakın zamana kadar çocuk “küçük, eksik, tamamlanmamış bir yetişkin” olarak görülür ve çocukluk çağına da bir an önce “geçmesi gerekli” bir dönem gözüyle bakılırdı. Oysa bugün artık çocuk, kendine özgü gereksinimleri, kendi mantığı, kendi ölçüleri, kendi bütünlüğü olan, kusursuz bir varlık olarak görülmeye, çocukluk çağıının da onun gelişmesinde çok önemli işlevi bulunduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Bu sebeplerle, toplumların geleceklerinin teminatı olan çocukların sahip oldukları haklara ilişkin, ulusal ve uluslararası mevzuatta birçok hukuki düzenlemeye rastlanmaktadır. Çocuk hukuku, adından da anlaşılabilir gibi, çocuklarla ilgili hukuk kurallarından, ayrıca bu kuralların uygulanmasından ve öğretisinden oluşur. Bu hukukun Medeni Kanun ya da Ceza Kanunu benzeri özel bir külliyyatı (kodü), hatta bizdeki Tüketiciyi Koruma Kanunu ya da Batı’daki gibi Gençliği Koruma Kanunu gibi özel bir yasası yoktur. Bu hukuk dalı, değişik külliyyatlara ve yasalara dağılmış tek tek, ayrı ayrı kuralların öğretilerinde derlenip toplanmasından oluşmuştur. Bu hususta bkz. Rona Serozan, “Çocuk Hukuku”, İstanbul 2017, s. 1 vd; Emine Akyüz, “Çocuk Hukuku”, Ankara 2020, s. 1 vd.

³ Ali Naim İnan, “Çocuk Hakları Beyanamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl 1968, s. 201.

Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmek amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları (bilhassa engelli çocukları)⁴ topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Görüldüğü üzere, Anayasa'mız çocuğun eğitim hakkını korumuş ve onun kendisine ve topluma yararlı bir kişi olarak hazırlanmasını sağlayıcı genel ilkeleri belirlemiştir.

Türk Medeni Kanunu'nda da ana-baba çocuk ilişkileri ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Medeni Kanun'a göre, ana-baba, çocukların bakımını, eğitimini sağlamak, onların yüksek yararlarına uygun kararları almak ve uygulamakla yükümlüdürler (TMK 185, 327, 328, 339, 340, 346, 350).⁵

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda⁶ ise Türk milli eğitiminin genel amaç ve ilkeleri ile eğitim sisteminin genel yapısını düzenleyen hükümler yer almaktadır.

Bilindiği üzere çocuk haklarına ilişkin düzenlemeler en geniş kapsamıyla ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde⁷ yer almaktadır. Çocuğun eğitim hakkı da bu uluslararası sözleşmede ayrıntısıyla ele alınmıştır. Tabii burada asıl mesele söz konusu eğitim hakkının içeriğinin 21. yüzyıl gereksinimleri doğrultusunda nasıl yorumlanması gerektiğidir. Gerçekten de eğitimde çocuk hakkı denilince toplumun genel algısının "okula gidebilmek" ile sınırlı olmaması gerekir. Zira eğitimin "içeriği ve nasıl verildiği" de bu hak-

⁴ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Selda Çağlar, "Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri", İstanbul 2009, s. 1 vd.

⁵ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Sevgi Usta, "Velayet Hukuku", İstanbul 2016, s. 277 vd; Mehmet Erdem/İsmail Dede, "Türk Medeni Kanunu Kapsamında Çocuğun Eğitim Hakkı ve Bu Hakkın Sınırlarına İlişkin Değerlendirmeler", Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması (Editörler: Aslı Makaracı Başak/Seda Öktem Çevik/Gülen Sinem Tek), Ankara 2021, s. 251-266.

⁶ RG. 24.6.1973, Sayı: 14574.

⁷ Uluslararası hukukta çocuk haklarını düzenleyen temel yasal metin Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'dir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve 2 Eylül 1989 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

kın kapsamındadır. Biz bu çalışmada nitelikli eğitim hakkına ilişkin tespitler ve eleştiriler yapmaya, konuya ilişkin öneriler sunmaya çalışacağız. Ancak önce eğitim biliminden de faydalanarak “eğitim” ve “nitelikli eğitim”⁸ kavramlarını açıklamaya çalışacağız.

II. EĞİTİM VE ÖZELLİKLE NİTELİKLİ EĞİTİM KAVRAMI

Eğitim, genellikle davranış değiştirme süreci olarak tanımlanır.⁹ Bunun dışında eğitimle ilgili farklı tanımlar da mevcuttur. Örneğin, Eflatun’a göre eğitim, insana en iyi olgunluğu vermektir. J. J. Rousseau’ya göre eğitim, çocukları yetiştirmek ve insan yapmak sanatıdır. Durkheim’a göre eğitim, yetişmiş kuşağın birikimlerini yetiştirmekte olan kuşağa yöntemli bir biçimde aktarmasıdır. Kant’a göre eğitim, insanın tabiatında bulunan gizli bütün kabiliyetlerin geliştirilmesidir.¹⁰ Görüldüğü üzere, bugüne kadar eğitimin kesin ve net bir tanımı yapılmadığı gibi neredeyse eğitimci sayısı kadar eğitim tanımı vardır. Ancak eğitime ilişkin tüm bu tanımlara baktığımızda, eğitimin bir yönlendirme ve yetiştirme bilimi olduğunu görürüz.¹¹ Gerçekten de bunu dikkate alan devletler Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların yetiştirilmesi konusunda evrensel kurallar belirleme yoluna gitmişlerdir.

⁸ 2015 yılında düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Programında (UNDP), Birleşmiş Milletlere üye 193 ülke, dünyada yoksulluğun bütün boyutları ile yok edilmesi ve tüm insanlığın refahının oluşturulması için 169 alt başlık içeren, 2030’a kadar belli konular dâhilinde 17 sürdürülebilir kalkınma hedefini kabul etmiştir (UNDP 2015). Sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsayıcı toplumları desteklemeyi, eşitsizliklerle mücadele etmeyi ve iş birliğinin önemini tanımayı amaçlayan evrensel hedefler olarak ortaya çıkmıştır. Bu 17 kalkınma hedefinden biri de “nitelikli eğitim”dir. UNDP 2015 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri için bkz. <http://www.tr.undp.org>. (Erişim tarihi: 16.12.2021); Bu yönde yapılan çeşitli incelemeler için bkz. FatmaAkteş/Sinem Dinçol Özgür/Ayhan Yılmaz, “İlköğretim Programlarının BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından İncelenmesi”, *Karadimas Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Yıl 2020, s. 61-70; Metin Altunkaynak, “UNESCO 2030 Eğitim Raporunda Umut Veren Uygulamalara Genel Bakış: Doküman İncelemesi”, *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl 2020, s. 40-47.

⁹ Bu hususta farklı tanımlar için bkz. Doğan Cüceloğlu/İrfan Erdoğan, “Öğretmen Olmak”, İstanbul 2016, s. 17 vd.

¹⁰ Tüm bu tanımlar için bkz. Hasan Çelikkaya, “Eğitim Bilimlerine Giriş”, İstanbul 2006, s. 26-27.

¹¹ Çelikkaya, s. 27.

Ne var ki, Sözleşme ile tüm çocuklara tanınan eğitim hakkının içeriğini açmak gerekir. Bilindiği üzere, dünyada birçok ülkede, öğretmen-okul-öğrenci gibi değişkenlerin, özellikle sanayi devriminden sonra sayısal anlamda artış gösterdiği; buna karşılık, niteliği artırmada sürekliliğin sağlanamadığı, hatta nitelik kaybının olduğu görülmektedir.¹²

Kısaca tanımlamak gerekirse, nitelikli eğitim “kapsayıcı”, “eşitlikçi” ve “kaliteli” eğitimidir.¹³ Nitelikli eğitimin ilk unsuru olan kapsayıcılık, çocukların ve gençlerin farklı kültürel, sosyal ve öğrenme geçmişleri göz önünde bulundurularak, hepsine eşdeğer öğrenme fırsatlarının sunulmasıdır. Bir başka deyişle, herkes için kaliteli eğitime eşit erişim imkânı sağlanmasıdır.¹⁴

Tüm bireylerin eğitime dâhil edilmesi anlayışına dayanan kapsayıcı eğitim yaklaşımının temelleri 1950’lerde atılmıştır. Bu dönemde genel olarak, ileri derecede engeli bulunan ya da özel eğitime muhtaç öğrencilerin “özel” eğitim almaları yerine “normal” eğitim süreçlerine dâhil edilmeleri hedeflenmiştir. Bu anlayışla birlikte öğrencilerin, öğretmenlerin, öğrenme ortamlarının, okul yönetimlerinin ve hatta ailelerin engelli ya da özel eğitime muhtaç öğrencilere duyarlı olacak biçimde hazırlanması gündeme gelmiştir.¹⁵

Öte yandan eğitim anlayışında devam eden popüler eğilimler, öğretimde mükemmellik arayışı ve eğitimde demokrasi kavramı, tüm öğrencilere eşit fırsatlar sunulması üzerine yoğunlaşmayı beraberinde getirmiş ve kapsayıcı eğitim daha da önem kazanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda kapsayıcı eğitimin ilk defa ortaya çıkışındaki anlamı genişlemiş, engelli veya özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ötesine geçmiştir. Kapsayıcı eğitim böylece, bireysel öğrenme farklılıkları, cinsiyet temelli eşitsizlikler, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, kültürel ve toplumsal çeşitliliklere kadar uzanan kavramsal genişliğe ulaşmış-

¹² Oğuz Gürbüzürk, “Eğitimde Nitelik Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, Yıl: 1990, s. 729-744.

¹³ Aktaş/Özgür/Yılmaz, s. 62; Altunkaynak, s. 41-42.

¹⁴ Hüseyin Şimşek/Aybike Dağıstan/Cem Şahin/Elif Koçyiğit/Gülen Dağıstan Yalçınkaya/Mehmet Kart/Suna Dağdelen, “Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Türkiye’de Temel Eğitim Programlarında Çok Kültürlülüğün İzleri”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), Yıl 2019, s. 178.

¹⁵ Şimşek/Dağıstan/Şahin/Koçyiğit/Dağıstan Yalçınkaya/Kart/Dağdelen, s. 178-179.

tır. Günümüzde kapsayıcı eğitim, özel gereksinimi olsun ya da olmasın, sosyal, kültürel, eğitimsel ve yaşamsal olanaklara eşit düzeyde erişimde güçlük yaşayan bütün çocukların, akranlarıyla birlikte kişisel gelişimlerini sağlayabilecek eğitim olanaklarından eşit şekilde yararlanması ve bu konudaki engellerin ortadan kaldırılması süreci şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶

Günümüzde eğitimde kapsayıcılığın en güzel örneği olarak Özlem Türeci ve Uğur Şahin çiftinin Almanya'daki hayat hikayeleri verilebilir. Uğur Şahin, İskenderun'da doğmuş ve dört yaşında iken annesi ile Köln şehrinde Ford fabrikasında çalışan babasının yanına göç etmiş bir göçmen çocuğudur. Çocukluğundan beri doktor olmak isteyen Uğur Şahin, Köln Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. Özlem Türeci ise Almanya'da doğmuş ve babası İstanbul'dan göç etmiş bir doktorun çocuğudur.¹⁷ Görüldüğü üzere iki göçmen çocuğu Alman devletinin kapsayıcı eğitim anlayışı yani Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29. maddelerini hayata geçirmesi sayesinde bugün bilim adına çok büyük buluşlara imza atmışlardır.

Nitelikli eğitimin ikinci unsuru olan eşitlik kavramı ise genellikle fırsat eşitliği olarak ele alınmaktadır. Fırsat eşitliği birçok ülkede yaygın olarak kabul edilen bir ilkedir. Bu ilkenin hayata geçirilmesinde en önemli rol eğitim sisteminindir. Fırsat eşitliği tüm bireylere eşit eğitim kaynaklarının ulaşması ya da bireylerin eğitimsel kazanımlarının eşitlenmesi ile sağlanmaktadır.¹⁸ Aslında yukarıda verdiğimiz örneğin içerisinde fırsat eşitliği kavramına da atıf yapmak gerekir. Zira bir çocuğa eşit fırsatlar sunup nitelikli eğitim hakkı tesis edildiğinde bunun semerelerinden sadece o toplum değil tüm insanlık faydalanabilmektedir. Gerçekten de bugün içinde bulunduğumuz toplumun en büyük sorunu eğitimde söz konusu olan eşitsizliklerdir.¹⁹

¹⁶ Şimşek/Dağıstan/Şahin/Koçyiğit/Dağıstan Yalçınkaya/Kart/Dağıdelen, s. 179.

¹⁷ Reyhan Oksay, "Kod Adı: "Yıldırım Hızı Projesi" Ve: 10 ayda yüzde 90 başarılı aşı", *Herkese Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 243, 20 Kasım 2020, s. 12-14.

¹⁸ Hasan Tabak, "Türk Eğitim Sisteminde Eğitimde Fırsat Eşitliğine Kurumsal Bakış: Roller ve Sorumluluklar", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, Yıl 2019, s. 372.

¹⁹ Eğitimde eşitliğin sağlanabilmesi için yapılabilecekler hususunda bkz. Tabak, s. 377; Ayrıca bu husustaki farklı çözüm önerileri için bkz. Rifat Okçabol, "Eğitim Hakkı Gerçekleşmeyen Bir İlke", İstanbul 2001, s. 8-9; Kemal Gürüz, "Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi", İstanbul 2008, s. 241 vd; Bir tarafta en modern donanımla inşa edilmiş olan okul binalarının içinde konforlu sınıflar-

Oysa Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesi çocukların eğitim hakkının fırsat eşitliği temelinde gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eğer çocuklar eğitim olanaklarına ailelerinin ekonomik durumları, yaşadıkları bölgeler, dinleri, ırkları gibi ayrımlara tabi tutulmadan ulaşabiliyorlarsa işte orada eşitlikten söz edilir. Bunun sonucunda ise, iyi eğitilmiş, yetiştirilmiş ve sağlıklı bireylerden oluşan toplumlarda sosyokültürel gelişmenin ekonomik gelişmeyi beraberinde getirdiği, ekonomik gelişmenin de sarmal şeklinde tekrar sosyokültürel gelişmeye yol açtığını söylemek mümkündür.²⁰ Ancak ne yazık ki günümüzde birçok toplumda eğitim kararlarının alınmasında ailenin ekonomik geliri (gelir esnekliği) önemli bir parametre olmaya devam etmektedir.²¹ Bu da birçok çocuğun eğitim hakkını ihlal etmektedir.

Nitelikli eğitimin üçüncü unsuru ise kalitedir.²² Eğitimde kalite yarınlılarımızı oluşturan çocuklarımızın gelişimi için en önemli unsurlardan biridir. Kaliteli eğitim; sürece öğrencinin dâhil edildiği bütünleşik bir sistemdir.²³ Eğitimde kalitenin sağlanması sadece öğretmende kalitenin sağlanması ve eğitim sürecinin kaliteli planlanması ile mümkün

dan, konser salonlarından, tiyatro salonlarından, spor salonlarından bahsederken diğer taraftan yetmiş kişinin aynı sınıfta sıkışık bir şekilde oturduğu okula dahi benzemeyen okulların varlığını biliyoruz. Eğitimde toplumsal çelişkiler konusunda bkz. Zehra İpşiroğlu, "Eğitimde Yeni Arayışlar", İstanbul 1997, s. 15 vd; Diğer taraftan pandemi nedeniyle okullar kapandı ve çocuklar uzaktan eğitim sürecine geçtiler. Ne var ki burada da eşitsizlik bir kez daha kendini hissettirdi. Bu eşitsizlik, öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde ihtiyaç duyduğu internet altyapısının yetersizliğinden, araç-gereçlere erişiminden, ev ortamındaki yetersizliklerden ve eksik ebeveyn desteğinden kaynaklanıyor. Özel okullarda okuyan çocukların web tabanlı uzaktan eğitime katılma oranlarının, devlet okullarında okuyanlara göre daha düşük olması, bu eşitsizliklerin bir diğer sonucudur. Bu hususta bkz. Reyhan Oksay, "Pandemi Gençlerin Geleceğini Nasıl Etkileyecek?", *Herkes Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 296, 25 Kasım 2021, s. 13-14.

20

Tabak, s. 382.

21

Tabak, s. 374.

22

Bu hususta bkz. Yasemin Büyüksahin/ Ali Ekber Şahin, "Öğretmenlerin Gözünden Eğitimde Kalite Sorunsalı", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, Ekim 2017, s. 1136.

23

Avrupa ülkelerinin çoğunda kodlama eğitimi ilkökula inmiş durumda. Estonya 2021'de, İngiltere 2014'te ilkökul seviyesinde öğrencilere kodlama öğretmeye başladı. Kanada'da "kodlama yeni matematiktir" sloganıyla, kodlama matematik müfredatının bir parçası olarak okutuluyor. Bizde ise lise seviyesinde bile kodlama eğitimi birçok okulda seçmeli ders olarak veriliyor. Bu yöndeki tespitler ve eleştiriler için bkz. Lale Akarun, "Dijital Dönüşüm Bir Eğitim Meselesidir", *Herkes Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 294, 11 Kasım 2021, s. 3.

değildir. Kaliteden bahsedebilmek için tüm paydaşların sürece dahil olması gerekmektedir. Bu anlamda en önemli paydaşlardan biri de okul ve çevresidir. Okulu yaşayan bir çevre olarak görüp kaliteli okullar oluşturmak elzemdir.²⁴

Tüm bu açıklamaların dışında, bugün dünyadaki birçok ülkenin problemi eğitimin müfredat odaklı takılıp kalması yani çocuklara sadece içerik nakli yapıyor olmasıdır. Oysa çocukların nitelikli eğitim alabilmeleri için sadece içerik nakli yetmez aynı zamanda onların 21. yüzyıl yetkinlikleriyle de donatılmaları gerekir. Eğitimde 21. yüzyıl yetkinliklerinin ne olması gerektiği konusunda yapılan araştırmalarda eğitim öğretim programlarına dahil edilmesi gereken üç başlık öne çıkmaktadır.²⁵

- Öğrenme ve İnovasyon (yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliği),
- Bilgi, Medya ve Teknoloji (bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilişim ve iletişim okuryazarlığı),
- Yaşam ve Kariyer (esneklik ve uyum sağlayabilirlik, inisiyatif alma ve öz yönlendirme, sosyal ve kültürlerarası yetkinlikler, üretkenlik ve hesap verilebilirlik, liderlik ve sorumluluk).

Dolayısıyla eğitim bilimcilere göre eğitimde asıl mesele içerik (müfredat) nakli değil, yetkinlik kazandırılmasıdır.²⁶

Eğitim hakkının içeriğine ilişkin yaptığımız açıklamalardan sonra Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin eğitim hakkına ilişkin hükümlerini Sözleşme'nin temel ilkeleri doğrultusunda değerlendirmeye çalışacağız.

²⁴ Büyükaşahin/Şahin, s. 1136.

²⁵ Bu yönde bkz. http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2021); Mehmet Can Sahin, "Instructional Design Principles for 21st Century Learning Skills", *Procedia Social and Behavioral Sciences* 1 (2009), s.1464-1468.

²⁶ Bu yönde bkz. James Bellanca/Ron Brandt, "21st Century Skills, Rethinking How Students Learn", Indiana 2010; Guofang Wan/Dianne Gut, "Bringing Schools into the 21st Century", Dordrecht-Heidelberg-London-New York 2011; Bernie Trilling/Fadel Charles, "21st Century Skills, Learning for Life in Our Times", San Francisco 2009.

III. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA ÇOCUĞUN EĞİTİM (NİTELİKLİ EĞİTİM) HAKKI

Uluslararası hukukta çocuk haklarını düzenleyen temel yasal metin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, çocukların statüsüne ilişkin evrensel ilkeleri ve kuralları tanımlayan kapsamlı bir belgedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, içerdiği ilkelerle neredeyse dünyadaki bütün ülkelerin onay verdiği en geniş kapsamdaki insan hakları belgesidir. Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'yi 09.12.1994 tarihinde onaylamış ve 27.01.1995 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.²⁷

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan ve 54 maddeden oluşan çocuk hakları "yaşama hakları", "gelişme hakları", "korunma hakları" ve "katılma hakları" olmak üzere dört ana grupta toplanabilir.²⁸

"Yaşama hakları", çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören hakları içerirler.

"Gelişme hakları", çocuğun yeteneklerinin en üst düzeyde gelişmesi için gerekli olan eğitim hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, bilgi edinme hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, bilgi alma hakkı gibi haklardan oluşurlar.

"Korunma hakları", çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasını sağlayan haklardır. Bunlar yargı sisteminde, silahlı çatışmada, çalışma yaşamında; fiziksel, duygusal, cinsel istismar, madde bağımlılığı ve mülteci çocuklar için özel bakıma ilişkin konularda çocukların korunmasını sağlayan haklardır.

"Katılma hakları", çocuğun ailede ve toplumda etkinlik kazanmasını sağlamaya yönelik, görüşlerini açıklama, kendisini ilgilendiren

²⁷ RG. 27.1.1995, Sayı: 22189; Türkiye Cumhuriyeti Sözleşme'nin 17., 29. ve 30. maddelerine Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde çekince koymuştur; Ayrıca Sözleşme'nin iç hukuk açısından değerlendirilmesi bakımından bkz. Ali Naim İnan, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 1, Ocak 1995, s. 765-778.

²⁸ Akyüz, s. 6 vd; Hayrunnisa Özdemir/Ahmet Cemal Ruhi, "Çocuk Hukuku", İstanbul 2017, s. 4 vd.

konularda karara katılma, duygu ve düşüncelerini ifade etme, dernek kurma ve toplanma gibi haklardır.

Böylece insan haklarıyla bağlantılı bütün haklar çocuklara tanınmıştır.²⁹

Gelişme hakları içerisinde yer alan eğitim hakkının tüm haklar içerisinde özel bir yeri vardır. Gerçekten de eğitim hakkı diğer hakların bilinmesinde, kullanılmasında, geliştirilmesinde ve korunmasında kolaylaştırıcı bir rol oynar.³⁰ Bu anlamda eğitim hakkı bireylerin yaşam hakkından, düşünce ve ifade özgürlüğü ile seçme hakkına kadar tüm hakların kullanılmasının ön koşuludur. Yaşam hakkının varlığı ve korunması eğitime bağlıdır. Yaşam hakkının yanı sıra çocuğun bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimi için eğitime ihtiyacı vardır. Eğitim olmadan insanlar sağlıklarına özen gösteremezler, kendilerini ve ailelerini gereği gibi koruyamazlar, üretken biçimde çalışamazlar ve kültürel açıdan zengin bir yaşam sürdüremezler.³¹ Çocuğun eğitim hakkı, gelişme haklarından sayılsa da yaşama, korunma ve katılma haklarının da temelini oluşturur.

Konu toplumun bütünü açısından ele alındığında, bireylerin eğitim hakkının yeterli biçimde gerçekleştirilememesi demokrasiye, toplumsal gelişmeye, uluslararası barışa ve güvenliğe zarar verir. Ayrıca özgürlük, eşitlik ve demokrasi bireyin ve toplumun gelişmesi sağlanmadıkça gerçekleştirilemez.³²

Özetle denilebilir ki, eğitim hakkı çağdaş ve demokratik toplumun gerektirdiği düşünebilen, düşüncelerini özgürce ifade edebilen, girişimci ve araştırmacı, öz denetimini sağlayabilen, kendi haklarına sahip çıkan, başkalarının haklarına, doğaya ve çevreye saygılı, ruhen ve bedenen sağlıklı bireyler yetiştirmek bakımından yaşamsal öneme sahiptir.³³

Uluslararası insan hakları hukuku içerisinde yer alan pek çok bildirge ve sözleşmede bu sebeple eğitim hakkına yer verilmiştir. Fakat bu düzenlemeler içinde eğitim hakkına ilişkin en kapsamlı düzenleme Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir.

²⁹ Serozan, s. 53; Akyüz, s. 6.

³⁰ Akyüz, s. 78.

³¹ Akyüz, s. 370.

³² Serozan, s. 53; Akyüz, s. 370.

³³ Akyüz, s. 370.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesi çocukların eğitim hakkının fırsat eşitliği temelinde gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda devletlerin başlıca görevleri şunlardır:

- Çocuklara ücretsiz zorunlu eğitimi sağlamak,
- Ortaöğretimi genel ve mesleki olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütleyerek tüm çocuklara açık bulundurmak,
- Uygun bütün araçları kullanarak yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda tüm çocuklara açık duruma getirmek,
- Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklara ulaştırmak,
- Okulu terk oranlarını azaltmak,
- Okul disiplininin çocuğun onur ve saygınlığı ile bağdaşır biçimde uygulanmasını sağlamak.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesinde göçmen ve mülteci çocuklar için eğitim hakkı ayrı olarak ele alınmasa da tüm çocuklar için eğitim hakkının bir hak olduğu belirtilmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 29. maddesinde ise, taraf devletlerin çocuklara eğitim hakkını tesis ederken hangi amaçlar doğrultusunda hareket edecekleri düzenlenmiştir. Buna göre, taraf devletler çocuğun kişiliğinin, yeteneğinin geliştirilmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere karşı saygısının geliştirilmesi, ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi ile tüm insanlara ve doğaya karşı saygılı ve sevgi dolu olması hususunda bir eğitim esası benimserler.³⁴

Çocuk Hakları Sözleşmesi, eğitim plânlaması yapılırken gerek tüm eğitim sistemi gerekse tek tek okullar yapılandırılırken çocuk haklarının temel alınmasını istemektedir. Daha açık bir ifade ile eğitim sistemi; şiddetten arınmış,³⁵ demokrasi ve hoşgörüyü geliştiren,

³⁴ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 29. maddesinin yorumu için bkz. Beste Gemici Filiz/Zeynep Güler/Merve Akbulut, "Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 29 (1) Çerçevesinde Eğitimin Amaçları", *Fasikül Hukuk Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 100, Mart 2018, s. 225-239.

³⁵ Altunkaynak, s. 42.

öğrencilere yaşamlarını sorumlu yurttaşlar olarak sürdürebilecekleri yaşam becerileri kazandıran ortamlar sağlamalıdır.³⁶ Yaşam becerileri kavramı, birlikte iş yapmayı, uzlaşmayı, iletişim kurmayı, karar vermeyi sağlayacak becerilerin yanı sıra; insanı çağdaş yaşamın sorunlarına karşı hazırlıklı kılacak eleştirel ve yaratıcı düşünce tarzı öğelerini de içerir.³⁷

Sözleşme'nin 29. maddesinin 1. fıkrasıyla getirilen değerlere uygunluk, öğretimin tam anlamıyla öğrenci merkezli olmasını ve tüm açılardan çocukların saygınlığına uygun düzenlenmesini gerektirir.

Çocuk hakları açısından okulun fiziksel çevresi ve eğitim ortamı da önemlidir. Fiziksel çevre ve eğitim ortamı, çocuğun kendini güvende hissetmesine, kendisine değer verilen bir yerde eğitildiğini düşünmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmelidir.

Ancak ülkemizde bilhassa özel okulların büyük bir çoğunluğunun geçici işletme ruhsatları alarak okul olarak inşa edilmemiş binalarda eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Yine çocukların büyük çoğunluğu okullarda teneffüste bahçeye çıkıyoruz dediklerinde, tek bir bitkinin, tek bir ağacın olmadığı betonla kaplı alanlarda ders aralarını değerlendirmektedirler. Sadece bu durum bile çocukların nitelikli eğitim hakkına sahip olmadıklarını göstermektedir.

Yukarıda yaptığımız açıklamalara istinaden bu başlık altında belirtmek gerekir ki, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin eğitim hakkını düzenleyen 28. ve 29. maddeleri, Sözleşme'deki tüm hakları kapsayan dört temel ilkeyle birlikte uygulanmalıdır.

Bu ilkelerin hepsi bir eğitim sisteminin ya da belirli bir okulun nasıl şekillendirileceği başta olmak üzere gerek fiziksel çevre gerekse programlar bakımından kapsamlı bir çerçeveye sahiptir. Bu ilkeler şunlardır:

- Ayrım gözetmemek,
- Yaşam ve geliştirme hakkını gerçekleştirmek,
- Çocuğun yüksek yararını korumak ve haklarına öncelik tanımak,
- Çocuğun görüşlerine önem vermek.

³⁶ Akyüz, s. 79.

³⁷ Akyüz, s. 79.

A. ÇOCUĞA AYRIMCILIK YAPMA YASAĞI

Bilindiği üzere Çocuk Hakları Sözleşmesi aslında bütünüyle bir eşitlik manifestosudur.³⁸ Şöyle ki, bu Sözleşme çocukları sırf yaşlarının küçüklüğünden dolayı sadece büyüklerle eşdeğer bir özne düzeyine çıkarmayıp aynı zamanda onları kendi aralarında da eşit tutmayı amaçlar.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılığı yasaklayan 2. maddesine göre, Sözleşme'deki haklardan her çocuk ayırım gözetilmeksizin yararlanır. Kendileri, ana-babaları ya da vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, engellilik, doğuş ve diğer statüler nedeniyle çocuklar arasında ayırım yapılamaz.

Burada sınırlayıcı ayrımcılık ölçütleri (ırk, renk, cinsiyet vb.) söz konusu değildir. Dolayısıyla ayrımcılığa yol açabilecek başka ölçütler de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, bölge, kırsal, kent kesimleri gibi.³⁹

Görüldüğü üzere, Sözleşme'de, çocuğun ana babasının, vasisinin veya diğer aile üyelerinin durumları, faaliyetleri, düşünceleri ve inançları nedeniyle ayrıma veya cezaya tabi tutulması da yasaktır. Örneğin, çocuklar ana babalarının evlilik durumları nedeniyle onlara karşı bazı haklardan yoksun bırakılarak cezalandırılmamalıdır. Çocukların hakları, özellikle eğitim hakları ana babalarının dini inançları veya sosyo-ekonomik durumları nedeniyle tehlikeye düşürülmemelidir.

Bu başlık altında bir örnek vermek gerekirse, ülkemizde özel okulların bu kadar yoğun olmadığı 1980'li, 1990'lı yıllarda toplumda her kesimden çocuk aynı sınıfta, aynı sıralarda, aynı eğitimi görüyorlardı. Zira o dönemde, toplumun genelinde, kimin anne-babasının ne iş yaptığına, ekonomik durumunun ne olduğuna bakılmaksızın ayrımcılığa tabi olmadan -eğitimin niteliği tartışılabilir- çocuklar eşit eğitim imkanlarına sahipti. Bu da toplumda herkese eğitimde fırsat eşitliği sunulduğunun göstergesiydi. Bugün toplumda maalesef çocuğa eğitim hakkının tesisinde ailenin ekonomik geliri baş rolü oynamaktadır.

³⁸ Serozan, s. 60.

³⁹ Akyüz, s. 50; Özdemir/Ruhi, s. 23.

Gerçekten de Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesi Anayasa'mızın 10. maddesi ile koşturur.⁴⁰ Zira AY. 10'a göre, herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin yasa önünde eşittir. Hiçbir kişiye imtiyaz tanınamaz. Resmi makamlar da yasa önünde eşitlik ilkesine uygun hareket etmelidirler.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesinde, eğitimin bütün çocuklar için gerekli olduğu kabul edilmektedir. Madde bu hakkın "fırsat eşitliği" temelinde gerçekleşmesi gerektiğini vurgulayarak, aslında çok sayıda çocuğun, eğitime erişimde ayrımcılığa maruz kaldığına işaret etmektedir.⁴¹

Ayrımcılık, bütün insanların haklara ve özgürlüklere eşit biçimde sahip olmalarını, bu haklardan eşit biçimde yararlanmalarını önleme amacını taşıyan ya da fiilen bu sonucu veren herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih yapılmasıdır. Ancak haklar ve özgürlüklerden eşit biçimde yararlanma her durumda aynı tutumun alınması anlamına gelmez. Dolayısıyla ayırım gözetmeme ilkesi belirli özelliklere sahip çocuklara yönelik tutum ve davranışlarda olumlu ayrımcılığı yani hak eşitsizliğini düzeltici eylemleri engellemez. Bu tür farklılaşmaların ölçütleri makul ve nesnel, ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde olumlu bir amaca yönelikse benimsenen tutumlardaki farklılaşma ayrımcılık anlamına gelmez. Örneğin engelli çocuklara farklı muamele yani olumlu ayrımcılık yapılarak diğer çocuklarla eşitlik fiilen gerçekleştirilebilir.⁴²

Bu başlık altında son olarak belirtmek gerekir ki, günümüzde kadına yönelik ayrımcılık yadsınamayacak boyutlardadır. Bu durum, daha çocukluk döneminde, toplumsal ve kültürel gelenekler nedeniyle, aile ve toplumun, kız çocuğa erkek çocuktan daha az olanaklar (bilhassa eğitim hakkının tesisi konusunda) tanınmasıyla başlamaktadır. Birçok toplumda görülen erkek çocuk lehindeki bu tutum, kız çocuğun ihmal ve sömürüye uğramasına yol açmakta ve kadının toplumdaki statü-

⁴⁰ Serozan, s. 60.

⁴¹ Tuğçe Işıksal Apaydın, "Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi", Ankara 2018, s. 25.

⁴² Akyüz, s. 50-51; Özdemir/Ruhi, s. 23.

sünü düşürmektedir.⁴³ Bu sebeple kız çocuklarını, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel liderliğin her düzeyine erkek çocuklarla eşit, etkin ve faal bir biçimde katılmaya hazırlayacak girişimlerde bulunmak şarttır.⁴⁴ Aksi taktirde Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ulaşılmak istenen hedefe hiçbir zaman ulaşılamayacaktır.

B. ÇOCUĞUN YAŞAMA VE GELİŞME HAKKI

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, taraf devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için her türlü çabayı göstermekle yükümlü tutulmuştur; ayrıca, çocuğun yaşama ve maddi manevi varlığını geliştirme hakkı ile ilgili çeşitli hükümlere yer verilmiştir (m. 4, 12, 13, 14, 19, 26, 27, 28, 31).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan her devlet çocukların yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarını gerçekleştirmek için aşağıdaki görevleri yerine getirecektir:

- Her çocuğun doğuştan sahip olduğu yaşama hakkını tanıyacak, çocuğun yaşaması ve gelişmesini en geniş ölçüde güvenceye alacaktır.
- Çocukların kendi esenlikleriyle bağdaşan her türlü bilgiye ulaşma haklarını güvenceye alacaktır.
- Çocuğu yetiştirmenin ilk önce ana babaya ait olduğu esnasından hareket ederek, onlara bu doğrultuda gerekli desteği sağlayacaktır.
- Çocuğun mümkün olan en üst sağlık standardına ulaşmasına özen gösterecektir. Temel ve önleyici sağlık bakımına ve çocuk ölümlerinin azaltılmasına özel önem verecektir.
- Bütün çocuklara en azından ilköğretim düzeyinde ücretsiz ve zorunlu eğitim olanakları sağlayacaktır.
- Çocuğun kişiliğinin ve becerilerinin, yetişkin olduğunda etkin bir yaşam sürmesini sağlayacak biçimde geliştirilmesine yönelik eğitim verecektir.

⁴³ Akyüz, s. 51.

⁴⁴ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Demet Özdamar, "Türk Kadın Hukuku Mevzuatı", Ankara 2012, s. 810.

- Çocukların boş zaman, oyun, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma haklarını gerçekleştirecektir.

Bu haklar, yaşama hakkının en önemli parçası olan, yaşamak için elverişli bir ortamın sağlanmasını güvenceye alan ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çeşitli maddelerinde özel olarak düzenlenen haklardır. Çünkü, sadece yaşama hakkının sağlanması yeterli değildir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda, onları yaşatmaya yönelik çabalar, kurtarılan yaşamları geliştirme ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürme yönündeki çabalarla birlikte yürütülmelidir.⁴⁵

Çocuğun yaşama ve gelişme hakkının en önemli parçası eğitim hakkıdır. Burada çocuğun hem eğitim hakkına hem de yaşama ve gelişme hakkına müdahale teşkil edebilecek bir düzenlemeden bahsetmek gerekir. Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesine göre, erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez (TMK 124/I). Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir (TMK 124/II).⁴⁶ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre, 18 yaşına kadar her insan çocuktur. Dolayısıyla lise eğitimi çağında bulunan 17 veya

⁴⁵ Akyüz, s. 52-53.

⁴⁶ 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi kabul edilirken, ülkemizin özelliği göz önünde bulundurularak, erkekler için 18, kadınlar için 17 yaşın doldurulması aranmıştı. Bu, gerçeğe uymamış, İslam Hukukunun evlenme için buluş çağına erişmeyi arayan esasına almış halkın ihtiyacına cevap vermemiştir. Bunun üzerine eski MK 88, 1936 yılında bir kanun ile değiştirilerek, kadının 15, erkeğin ise 17 yaşını doldurunca evlenmesi kabul edilmiştir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda, TMK 124'ün her iki cins için de evlenme yaşını 17 olarak öngörmesi, özellikle kadınlar yönünden Gerekçe'de şöyle açıklanmaktadır: "Küçük yaştaki kızların evlendirilmesinin gerek biyolojik gerek psikolojik açıdan olumsuz etkiler gösterdiği günümüzde tartışmasız olarak kabul edilen gerçektir. Daha ortaöğretim çağında bulunan on beş yaşındaki bir küçüğün evlenmesine izin vermemek gerekir. Ülkemizde Medeni Kanun'un kabul edilmesinden bu yana bu konuda halkın bilinçlendiği ve eğitildiği göz önünde tutulmak suretiyle önemli bir kurum olan aile hayatının kurulmasında kadınlar için onbeş yaşın bitirilmesi yeterli görülmemiştir. Bu konuda bu kadar küçük yaşta evlenme yaşı itibariyle ayrım erkek ve kadın arasında yapılmasının da anlamlı olmadığı kabul edilmelidir. Bu sebeple evlenme yaşı erkek ve kadın için on yedi yaşın bitirilmesi olarak kabul edilmiştir". Eski MK 88/II'de hâkim izni ile evlenmek için, erkeğin 15, kadının 14 yaşını doldurması aranıyordu. TMK 124/II'nin gerekçesinde, olağan evlenme yaşı için ileri sürülen düşüncelerin aynısıyla, olağanüstü evlenme yaşının yükseltildiği belirtilmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Dural/Tufan Ögüz/ Mustafa Alper Gümüş, "Türk Özel Hukuku Cilt III, Aile Hukuku", İstanbul 2019, s. 49-50.

16 yaşındaki çocukların evlenmesine bir yasal düzenleme ile müsaade etmemek gerekir.⁴⁷ Son olarak belirtelim ki, mehz İsviçre Medeni Kanun'unda (ZGB) 1995 yılında yapılan isabetli bir değişiklik ile evlenme yaşı her iki cins için de 18 olarak belirlenmiştir (ZGB 94)⁴⁸.

C. ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARINA ÖNCELİK TANINMASI

Çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin en temel ilkesidir. Gerçekten de idare hukukunda "kamu yararı" neyse, çocuk hukukunda da "çocuk yararı" odur⁴⁹.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre, yasama organları, yönetsel makamlar, mahkemeler, sosyal yardım kuruluşları ve ana babalar tarafından çocuklarla ilgili olarak yapılan tüm faaliyetlerde çocuğun yararı göz önünde tutulacaktır.

Buna göre çocuğun söz konusu olduğu her durumda karar vericiler (anne, baba, vasi, öğretmen, okul yöneticileri, hâkim, savcı, polis, hekim, sosyal hizmet uzmanı), çocukların yararına ya da zararına ileride doğurabileceği ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik sonuçlarını düşünmeden çözüm üretmemelidir.

Diğer taraftan, çocuğun yüksek yararı kavramı ne kanunlarda ne de Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde tanımlanmamıştır. Çocuk yararı, birden fazla alanı ilgilendiren ve zamana göre değişkenlik gösteren bir kavramdır.⁵⁰ Dolayısıyla Kanun koyucular haklı olarak bu alanda bir tanım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ifadesiyle çocuğun yararı kavramı, çerçevesi esnek, hâkimin takdirine açık, somut olayın özellikleri dikkate alınarak belirlenmesi gereken bir kavramdır.

⁴⁷ Bu yöndeki haklı bir eleştiri için bkz. Ebru Ceylan, "Türk ve İsviçre Hukukunda Evliliğin Şartları ile İlgili Değerlendirmeler", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, Ocak 2021, s. 14-15.

⁴⁸ Lukas Iseli, "ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, OFK- Orell Füssli Kommentar", Zürich 2016, s. 240-242; Stephan Keller, "Personen- und Familienrecht - Partnerschaftsgesetz Art. 1-456 ZGB - PartG", Zürich 2016, s. 332-333; Alman Medeni Kanunu'nun 1303. maddesinde de "evlenmeye erginlik" şartı vardır. Bu şarta göre evlenecek kişi kural olarak 18 yaşını doldurmuş olmalıdır. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. MAJER, Christian Majer/Tülay Schmid, "Reşit Olmayan Kişilerin Evlilik Konusunun Almanya'da Ele Alınışı", *Hukuk Köprüsü*, Cilt: 6, Sayı: 13, Aralık 2017, s. 65-74.

⁴⁹ Serozan, s. 65.

⁵⁰ Akyüz, s. 53.

Çocuğun yüksek yararı ve bu yararın önceliği kavramı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde temel ilke olarak belirtildikten sonra, diğer maddelerde de yer almaktadır. Örneğin, velayetin kullanılmasında, çocuğa bakma, onu yetiştirme ve temsil görevlerinin yerine getirilmesinde, evliliğin sona ermesi durumunda çocuğun anneye mi, babaya mı yoksa her ikisine birden mi verileceğinin belirlenmesinde, velayete ya da bakım hakkına sahip olmayan tarafla kişisel ilişkilerinin kurulmasında, evlat edinmede ve çocuğu ilgilendiren pek çok davada çocuğun yüksek yararına öncelik tanınır.⁵¹

Yine çocuğun yüksek yararının korunması sadece özel hukukta değil kamu hukukunda da temel ilkedir. Örneğin aile ortamından yoksun çocukların korunmasında, çocuk adalet sisteminde (suça sürüklenen veya suç mağduru olan, yargı süreci içinde bulunan), öğrenci statüsünde veya çalışma yaşamı içinde bulunan çocuklar gibi, çocuklarla ilgili tüm konularda çocuğun yararı ilgililer için rehber işlevi görür.⁵²

Bu başlık altında TMK 346. maddesine atıf yapmak gerekir. Türk Medeni Kanunu'nun "Çocuğun Korunması" üst başlığı altında yer alan "Koruma Önlemleri" başlıklı 346. maddesine göre, çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, anne baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse, hâkim çocuğun korunması için uygun önlemleri alır.⁵³ Çocuğun kişiliği, maddede çocuğun menfaat ve gelişimi olarak ifade edilmektedir.⁵⁴ Çocuğun menfaati kavramı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki "çocuğun yüksek yararı" kavramı ile eşdeğerdir.

Çocuğun menfaatinin (yaranının) veya kişiliğinin tehlikeye düşmesi, çocuğa karşı veli veya vasinin yükümlülüklerini ihlal etmesinden bağımsız olarak çocuğun sağlığının, gelişiminin, haklarının tehlikeye düşmesi anlamına gelir.⁵⁵ Tehlikenin varlığı için zararın gerçekleşmesi gerekmez, zarara uğrama olasılığının varlığı önlem alınması için ye-

⁵¹ Akyüz, s. 54.

⁵² Akyüz, s. 54.

⁵³ Hâkim, TMK 4 hükmü çerçevesinde, somut olayın özelliklerini göz önünde tutarak gerekli önlemleri alabilecektir. Bu kapsamda, özellikle, ana ve babaya belirli yönde davranışta bulunma veya belirli davranışlardan kaçınma yönünde talimat verilmesi yer almaktadır. Bkz. Dural/Öğüz/Gümüş, s. 367.

⁵⁴ Özge Yücel, "Çocuğun Kayyım Tarafından Temsili", Ankara 2011, s. 78.

⁵⁵ Yücel, s. 78; Gülçin Elçin Grassinger, "Küçükün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler", İstanbul 2009, s. 67-68.

terlidir.⁵⁶ Çocuğun kişiliği tehlikeye düştüğünde hâkimin çocuğu koruyucu önlem alabilmesi için ek bir koşul daha aranmaktadır, o da anne babanın duruma çare bulamaması veya güçlerinin yetmemesidir. Ancak bu durum anne babadan velayetin alınacağı anlamına gelmez. Böyle bir durumda TMK 346 gereği hâkim çocuğun korunması için uygun önlemleri alır.⁵⁷

Çocuğun eğitimi konusunda, Türk Medeni Kanunu'nda alınabilecek önlemler arasında İsviçre Medeni Kanunu'nda olduğu gibi eğitim kayyımlığı müessesesi düzenlenmemiştir. Eğitim kayyımlığı, İsviçre Medeni Kanunu'nun 308. maddesinde (ZGB Art.308) düzenlenmiş kendine özgü bir kayyımlık türüdür.⁵⁸ Bu kayyımlığın kendine özgü olması ne temsil ne de yönetim kayyımlığı içinde değerlendirilebilmesinden ileri gelir.⁵⁹ İsviçre Medeni Kanun'u 308. maddesinin 1. fıkrasına göre, koşullar gerektirirse vesayet makamı, ebeveyni çocuğun bakımında öneri ve eylemle desteklemesi için çocuğa bir kayyım atar. Eğitim kayyımlığı, çocuğu anne babasının yanından ayrılmadan ve onlarla iletişim içinde korunmasını sağlayan bir kayyımlık türüdür. Bu fıkra göre atanan kayyım, çocuğun temsilcisi değil, yardımcısı konumundadır. Kayyım, çocuk ve anne babayla etkili biçimde iş birliği yaparak çocuğun eğitimi ve gelişiminde ebeveyne yol gösterir, yardımcı olur ve böylece çocuğun çıkarlarını korur.⁶⁰ Söz konusu düzenleme Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde benimsenen çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesiyle uyumludur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türk Medeni Kanunu'nda eğitim kayyımlığını düzenleyen bir hükme rastlanmamaktadır. Ancak ögre-

⁵⁶ Yücel, s. 78; Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması*, s. 67-68; Mustafa Alper Gümüş, *"Türk Medeni Hukukunda Kayyımlık"*, İstanbul 2006, s. 179-180.

⁵⁷ Yücel, s. 78.

⁵⁸ Kurt Affolter-Fringeli/Urs Vogel, *"Berner Kommentar, Die elterliche Sorge/der Kinderschutz, Art. 296-317 ZGB- Das Kindesvermögen, Art. 318-327 ZGB-Minderjährige unter Vormundschaft, Art. 327a-327c ZGB Schweizerisches Zivilgesetzbuch"*, Bern 2016, s. 500-501; Christoph Häfeli, *"ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, OFK-Orell Füßli Kommentar"*, Zürich 2016, s. 578-581; Yvo Biderbost, *"Personen- und Familienrecht-Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB-PartG, CHK- Handkommentar zum Schweizer Privatrecht"*, Zürich 2016, s. 1000-1010.

⁵⁹ Yücel, s. 80.

⁶⁰ Yücel, s. 80.

tide bizim de katıldığımız görüşe göre Medeni Kanun'da eğitim kayyımılığı müessesine özel olarak yer verilmemesi bir eksiklik değildir.⁶¹ Zira TMK 346'ya göre, çocuğun yararı ve gelişimi tehlikeye düştüğü takdirde hâkimin gerekli önlemleri alması için çok geniş takdir yetkisi vardır. Hâkim, bu takdir yetkisi kapsamında çocuğun eğitimi, bakımını konusunda anne babaya yardımcı olmak, önerilerde bulunmak ve gerektiğinde haklarını korumak üzere bir eğitim kayyımı atayabilir.⁶² Her ne kadar bu düşüncede olsak da bu konuda tartışmaya mahal vermemek adına Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesi ışığında Türk Medeni Kanunu'nda eğitim kayyımılığı müessesesinin açıkça düzenlenmesi isabetli olacaktır.

D. ÇOCUĞUN GÖRÜŞLERİNİN DİKKATE ALINMASI VE KATILIM HAKKI

Çocuğun yüksek yararının korunması ilkesi uyarınca, çocuğun görüşüne saygı duyulması ana kuraldır. Ancak çocuğun yüksek yararı, onun yaşının küçüklüğü ve gecikmede sakınca olması gibi haller çocuğun görüşünün alınmamasına gerekçe teşkil edebilir.⁶³ Yine de ad değiştirmede, okul seçiminde, veli seçiminde,⁶⁴ tıbbi müdahalede, evlatlık olmada hep çocuğun görüşü, hatta yerine göre "oluru" alınmalıdır.⁶⁵

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesi çocuklara, kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkını vermiştir. Bu düzenlemeye göre:

⁶¹ Gümüş, s. 185.

⁶² Aynı yönde bkz. Gümüş, s. 185-186; Serozan, s. 292; Bilge Öztan, "Aile Hukuku", Ankara 2015, s. 1145-1146; Karşı yönde bkz. Akyüz, s. 280; Yücel, s. 84; Elçin Grassinger, Küçüğün Kişi Varlığının Korunması, s. 134; Ancak Yazar'a göre, TMK 346 gereği, hâkim alınacak koruma tedbirlerinin türü ve kapsamı bakımından sahip olduğu geniş takdir hakkı çerçevesinde, çocuğun menfaatinin korunması için uzman danışmanlar ve/veya denetçiler atayabilecektir. Bkz. Elçin Grassinger, Küçüğün Kişi Varlığının Korunması, s. 134-135.

⁶³ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Gülçin Elçin Grassinger, "Çocuğun Menfaati Gereği Görüşününün Alınmaması Gereken Durumlar", Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan, Cilt I, İstanbul 2010, s. 823-846.

⁶⁴ Bu hususta bkz. Ahmet Ayar, "Velayet Hakkının Boşanma Sonrası Verilmesi, Kaldırılması ve Ortak Velayet", Türk Hukukçu Kadınlar Derneğinin 50. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Kitabı, İstanbul 2019, s. 87-100.

⁶⁵ Serozan, s. 68.

- Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini ifade etme hakkı vardır.
- Çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak görüşlerine önem verilmelidir.
- Çocuğu ilgilendiren adli ya da idari işlemlerde çocuğun doğrudan ya da temsilci aracılığı ile dinlenmesine fırsat verilmelidir.

Sözleşme'nin, düşüncesini özgürce açıklama hakkı (m. 13), düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m. 14), dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı (m. 15), özel yaşamına saygı hakkı (m. 16) ve kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı (m. 17) ilişkin maddeleri de çocuğun katılım hakkı ile ilgilidir.⁶⁶

Katılım, bireyin kendi yaşamını ve içinde yaşadığı toplumu etkileyen kararları paylaşma süreci olarak tanımlanabilir. Bu içerikteki katılım demokrasinin de mihenk taşıdır. Katılım hakkı aile içi demokrasinin, genel demokrasi kültürünün ve çocuğun onurlu ve özerk kişiliğinin oluşabilmesinin olmazsa olmaz koşuludur.

Katılım hakkını düzenleyen 12. madde çocuklara, kendileri veya başkaları için amaçlanan hedefleri hesaba katmaksızın bütün kararları tek başlarına alma hakkını vermez. Katılım hakkı, çocukların hakların öznesi bir birey olduklarının kabulünü ve onların seslerinin duyulmasını engelleyen geleneksel tutumların değiştirilmesini hedefler.⁶⁷

Çocuğun katılım hakkının sağlanabilmesi, çocuğun yaşına uygun bilgi sahibi olmasına, yaratıcı düşünceleri olan çocukların girişimleri için olanak yaratılmasına ve çocuğun yaşı, koşulları, kökeni, yetenekleri ve diğer faktörler düşünülmezsizin eşit muamele görmesine bağlıdır.⁶⁸ Çocuğun söylediklerini ciddi bir biçimde dinlemek, çocuğun deneyimlediklerini fark edebilmek, görüşlerini ve ilgilerini tanımak önemlidir ve çocukların haklarının korunması için bir gerekliliktir. Bu gereklilik, çocukların kendi haklarının kendi kendilerine farkında olamamaları ve yalnız başlarına savunamayacak olmaları nedeni ile yetişkinlerin sorumluluğundadır, bununla birlikte çocukların katılım

⁶⁶ Akyüz, s. 60;

⁶⁷ Akyüz, s. 60.

⁶⁸ Sultan Şahin/Oğuz Polat, "Türkiye'de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 1, 2021, s. 278.

hakkının günlük aktivitelerine göre nasıl şekilleneceği önemli bir diğer noktadır. Örneğin 5 yaşındaki bir çocuk için anaokulundaki öğretmenin sorduğu soruya cevap verebilme hakkı iken, 16 yaşındaki bir çocuk için okulunda öğrenci temsilcisi olmak için aday olmak ve kendi propagandasını yapmak olabilir.⁶⁹

Çocuğun görüşünün dikkate alınması ve katılım hakkının sağlanması, çocukların gelecekte daha demokratik bir toplum inşa etme olasılıklarını kuvvetlendirir. Katılımcı demokratik yapı ve çoğulcu bir toplumun oluşmasına katkıda bulunan en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri de derneklerdir. Bu bağlamda Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesinde düzenlenen çocukların dernek kurma hakkına paralel 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun⁷⁰ 3. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, 15 yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip çocukların yasal temsilcilerinin izni ile çocuk dernekleri kurabilmesine veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilmelerine olanak tanınmıştır. Yine Dernekler Kanunu'nun 3. maddesinin 5. fıkrası uyarınca, 12 yaşını bitiren çocuklar yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler. Türkiye'de şu an itibariyle 15 tane çocuk derneği vardır⁷¹. Yaklaşık 22 milyon 750 bin çocuğun yaşadığı bir ülkede çocukların demokrasi ve iş birliği kültürünü öğrenmeleri adına bu sayı olması gerekenin çok altındadır.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda yaptığımız açıklamalarda bir toplumun gelişmesinde çocuklara nitelikli eğitim hakkı tesis etmenin ne kadar önemli olduğuna atıf yapmaya çalıştık. Gerçekten de Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29. maddelerinin eğitim bilimindeki gelişmelerden de faydalanarak hayata geçirilmesi yaşamsal bir öneme sahiptir. Tabii bunun için öncelikle toplumların bir öz eleştiri ve bir durum değerlendirmesi yapmaları gerekir. Bu doğrultuda 17. yüzyılda yaşanan bilimsel devrimin önemli kahramanlarından Francis Bacon'ın; "Nedenin bilinmemesi sonucu olumsuz yönde etkiler" sözü çok anlamlıdır.

⁶⁹ Şahin/Polat, s. 278.

⁷⁰ RG. 23.11.2004, Sayı: 25649.

⁷¹ Bu hususta dernek sayılarına ilişkin istatistikler için bkz. <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi> (Erişim tarihi: 07.01.2022).

Bu anlamda bir örnek vermek gerekirse, TÜİK'in "Dış Ticaret İstatistikleri, Mayıs 2021" raporuna göre ihracatımızda yüksek teknoloji ürünlerin payı yüzde 2,7'yi oluşturmaktadır.⁷² Türkiye pek çok ürün ihraç etmektedir. Bunların içinde tarım ürünü, tekstil ürünü gibi düşük teknoloji ürünler, beyaz eşya ve otomobil gibi orta teknoloji ürünler ve az da olsa, ilaç, bilgisayar ve çipleri gibi yüksek teknoloji ürünler de vardır. Bilindiği üzere yüksek teknoloji ürünlerin katma değeri fazladır. Bu ürünlerin ihraç edilmesi daha çok kazandırır ve bunları üreten, satan ülkeler zenginleşir. Peki yüksek teknoloji yani yüksek katma değerli ürün nasıl üretilir?⁷³ Buna ilişkin birçok faktör olduğu bilinmektedir: Ar-ge harcamaları, sermayeye erişim, dışa açıklık, uluslararası tedarik zincirlerinde yer alma, yabancı yatırımlar. Ancak bir faktör var ki işte en önemlisi odur: "Beşerî sermaye" yani "nitelikli iş gücü". İşte bunu da ancak bilimin ışığında çocuklarımıza vereceğimiz çağdaş ve nitelikli bir eğitimle sağlayabiliriz.

Nihayet, geleceğimiz olan çocuklarımıza vereceğimiz eğitim sadece akademik eğitimden ibaret olmamalıdır. Araştırmalara göre dünya genelinde bilinen 357 kaplumbağa türünün 171'inin soyunun tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu,⁷⁴ dünyanın en büyük 8 orman yangının son 10 yılda çıktığı,⁷⁵ hükümetlerin zorunlu kılmasıyla birlikte, dünyada fabrikaların 2020'de 52 milyar tek kullanımlık yüz maskesi ürettiği ve bunların 1.6 milyarının okyanuslarımıza girdiği tahmin edilmektedir.⁷⁶ Dolayısıyla toplumların geleceği olan çocuklarımıza akademik eğitim vermenin yanı sıra evrene, doğaya ve diğer tüm canlılara daha duyarlı ve saygılı olmayı da öğretmeliyiz.

⁷² İstatistik için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Mayis-2021-37417> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

⁷³ Bu hususta yapılan güzel bir inceleme için bkz. Lale Akarun, "Niye Yüksek Teknoloji Ürün Üretemiyoruz?" *Herkes Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 297, 4 Aralık 2021, s. 8.

⁷⁴ Bu hususta bkz. <https://www.revistas.usp.br/phylo/article/download/193661/178745> (Erişim tarihi: 04.12.2021).

⁷⁵ Bu hususta bkz. <https://scitechdaily.com/worlds-eight-worst-wildfire-weather-years-on-record-happened-in-the-last-decade/> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

⁷⁶ Bu hususta bkz. <https://listelist.com/maske-okyanus-cevre-kirliligi/> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

Kaynakça

Kitaplar

- Affolter-Fringeli Kurt/Vogel Urs, "Berner Kommentar, Die elterliche Sorge/der Kinderschutz, Art. 296-317 ZGB-Das Kindesvermögen, Art. 318-327 ZGB-Minderjährige unter Vormundschaft, Art. 327a-327c ZGB Schweizerisches Zivilgesetzbuch", Bern 2016.
- Akyüz Emine, "Çocuk Hukuku", Ankara 2020.
- Bellanca James/Brandt Ron, "21st Century Skills, Rethinking How Students Learn", Indiana 2010.
- Biderbost Yvo, "Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB – PartG, CHK-Handkommentar zum Schweizer Privatrecht", Zürich 2016.
- Cüceloğlu Doğan/Erdoğan İrfan, "Öğretmen Olmak", İstanbul 2016.
- Çağlar Selda, "Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri", İstanbul 2009.
- Çelikkaya Hasan, "Eğitim Bilimlerine Giriş", İstanbul 2006.
- Dural Mustafa/Öğüz Tufan/Gümüş Mustafa Alper, "Türk Özel Hukuku Cilt III, Aile Hukuku", İstanbul 2019.
- Elçin Grassinger Gülçin, "Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler", İstanbul 2009.
- Gümüş Mustafa Alper, "Türk Medeni Hukukunda Kayyımlık", İstanbul 2006.
- Gürüz Kemal, "Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi", İstanbul 2008.
- Häfeli Christoph, "ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, OFK-Orell Füssli Kommentar", Zürich 2016.
- Iseli Lukas, "ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, OFK- Orell Füssli Kommentar", Zürich 2016.
- Işıksal Apaydın Tuğçe, "Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi", Ankara 2018.
- İpşiroğlu Zehra, "Eğitimde Yeni Arayışlar", İstanbul 1997.
- Keller Stephan, "Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz Art. 1-456 ZGB – PartG", Zürich 2016.
- Okçabol Rıfat, "Eğitim Hakkı Gerçekleşmeyen Bir İlke", İstanbul 2001.
- Özdamar Demet, "Türk Kadın Hukuku Mevzuatı", Ankara 2012.
- Özdemir Hayrunnisa/Ruhi Ahmet Cemal, "Çocuk Hukuku", İstanbul 2017.
- Öztan Bilge, "Aile Hukuku", Ankara 2015.
- Serozan Rona, "Çocuk Hukuku", İstanbul 2017.
- Trilling Bernie/Charles Fadel, "21st Century Skills, Learning for Life in Our Times", San Francisco 2009.
- Usta Sevgi, "Velayet Hukuku", İstanbul 2016.
- Wan Guofang/Gut Dianne, "Bringing Schools into the 21st Century", Dordrecht-Heidelberg-London-New York 2011.
- Yücel Özege, "Çocuğun Kayyım Tarafından Temsili", Ankara 2011.

Makaleler

- Akarun Lale, "Dijital Dönüşüm Bir Eğitim Meselesidir", *Herkese Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı:294, 11 Kasım 2021, s. 3.
- Akarun Lale, "Niye Yüksek Teknolojili Ürün Üretmiyoruz?", *Herkese Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 297, 4 Aralık 2021, s. 8.
- Aktaş Fatma/Dinçol Özgür Sinem/Yılmaz Ayhan, "İlköğretim Programlarının BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından İncelenmesi", *Karalması Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Yıl 2020, s. 61-70.
- Altunkaynak Metin, "UNESCO 2030 Eğitim Raporunda Umud Veren Uygulamalara Genel Bakış: Doküman İncelemesi", *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl 2020, s. 40-47.
- Ayar Ahmet, "Velayet Hakkının Boşanma Sonrası Verilmesi, Kaldırılması ve Ortak Velayet", *Türk Hukukçu Kadınlar Derneğinin 50. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Kitabı*, İstanbul 2019, s. 87-100.
- Büyükaşahin Yasemin/Şahin Ali Ekber, "Öğretmenlerin Gözünden Eğitimde Kalite Sorunsalı", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, Ekim 2017, s. 1134-1152.
- Ceylan Ebru, "Türk ve İsviçre Hukukunda Evliliğin Şartları ile İlgili Değerlendirmeler", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, Ocak 2021, s. 7-45.
- Elçin Grassinger Gülçin, "Çocuğun Menfaati Gereği Görüşünün Alınmaması Gereken Durumlar", *Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan*, Cilt I, İstanbul 2010, s. 823-846.
- Erdem Mehmet/Dede İsmail, "Türk Medeni Kanunu Kapsamında Çocuğun Eğitim Hakkı ve Bu Hakkın Sınırlarına İlişkin Değerlendirmeler", *Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması* (Editörler: Aslı Makaracı Başak/Seda Öktem Çevik/Gülen Sinem Tek), Ankara 2021, s. 251-266.
- Gemici Filiz Beste/Güler Zeynep/Akbulut Merve, "Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 29 (1) Çerçevesinde Eğitimin Amaçları", *Fasikül Hukuk Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 100, Mart 2018, s. 225-239.
- Gürbütürk Oğuz, "Eğitimde Nitelik Sorunu", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, Yıl: 1990, s. 729-744.
- İnan Ali Naim, "Çocuk Hakları Beyanname İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl 1968, s. 201-219.
- İnan Ali Naim, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 1, Ocak 1995, s. 765-778.
- Majer Christian/Schmid, Tülay, "Reşit Olmayan Kişilerin Evlilik Konusunun Almanya'da Ele Alınışı", *Hukuk Köprüsü*, Cilt: 6, Sayı: 13, Aralık 2017, s. 65-74.
- Oksay Reyhan, "Kod Adı: "Yıldırım Hızı Projesi" Ve: 10 ayda yüzde 90 başarılı aş%", *Herkese Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 243, 20 Kasım 2020, s. 12-14.
- Oksay Reyhan, "Pandemi Gençlerin Geleceğini Nasıl Etkileyecek?", *Herkese Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 296, 25 Kasım 2021, s. 13-14.
- Sahin Mehmet Can, "Instructional Design Principles for 21st Century Learning Skills", *Procedia Social and Behavioral Sciences* 1 (2009), s. 1464-1468.

Şahin Sultan/Polat Oğuz, "Türkiye'de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 1, 2021, s. 275-282.

Şimşek Hüseyin/Dağıstan Aybike/Şahin Cem/Koçyiğit Elif/Dağıstan Yalçinkaya Gülen/Kart Mehmet/Dağdelen Suna, "Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Türkiye'de Temel Eğitim Programlarında Çokkültürlülüğün İzleri", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), Yıl 2019, s. 177-197.

Tabak Hasan, "Türk Eğitim Sisteminde Eğitimde Fırsat Eşitliğine Kurumsal Bakış: Roller ve Sorumluluklar", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, Yıl 2019, s. 370-393.

İnternet Kaynakları

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

<http://www.tr.undp.org>. (Erişim tarihi: 16.12.2021).

http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2021).

<https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi> (Erişim tarihi: 7.1.2022).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Mayis-2021-37417> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

<https://www.revistas.usp.br/phylo/article/download/193661/178745> (Erişim tarihi: 4.12.2021).

<https://scitechdaily.com/worlds-eight-worst-wildfire-weather-years-on-record-happened-in-the-last-decade/> (Erişim tarihi: 16.12.2021).

<https://listelist.com/maske-okyanus-cevre-kirliligi/> (Erişim tarihi: 16.12.2021).